

Σκέψεις για την οικολογία

Η λέξη «οικολογία» έχει στην πραγματικότητα δυο έννοιες. Στην αρχική της έννοια δηλώνει τη μελέτη των οικοσυστημάτων —της λειτουργίας και των διαταραχών που αυτά μπορεί να παρουσιάσουν εξαιτίας φυσικών φαινομένων είτε ανθρώπινων παρεμβάσεων (που προκαλούν, επί παραδείγματι, μόλυνση, ερήμωση, εξαφάνιση ειδών). Θεμελιωμένη από τον Haeckel, αυτή η επιστήμη αναπτύχθηκε σημαντικά από ειδήμονες όπως ο A. G. Tansley, ο R. Lindeman και πολλούς άλλους, που προσδιόρισαν με ακρίβεια το αντικείμενο και τις μεθόδους της. Σε μια άλλη μεταγενέστερη εκδοχή, η οικολογία δηλώνει επίσης το κίνημα υπεράσπισης των οικοσυστημάτων, κυρίως του περιβάλλοντος του ανθρώπου. Το κίνημα αυτό λαμβάνει υπόψη τα δεδομένα και τις διαδικασίες της επιστημονικής οικολογίας. Εκπροσωπείται από στοχαστές, συγγραφείς, συλλόγους, πολιτικά κόμματα, επίσημους είτε περισσότερο ανεξάρτητους οργανισμούς (υπουργεία, ιδρύματα κ.λπ.). Στη γαλλική γλώσσα, η διάκριση αυτή γίνεται σαφέστερη με τη χρήση του όρου «ecologue» για όσους εργάζονται στον τομέα της επιστημονικής οικολογίας και «ecologiste» η «ecolo» για τους υποστηρικτές του κινήματος.

Γιατί όμως *θα πρέπει να υπερασπίσουμε το περιβάλλον* του ανθρώπινου είδους; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα έχει γίνει σαφής τις τελευταίες δεκαετίες: οι ανθρώπινες δραστηριότητες έχουν επεκταθεί σε έναν τέτοιο βαθμό, που διαταράσσουν σημαντικά τη λειτουργία πολλών οικοσυστημάτων, ακόμα και ημι-φυσικών ή τεχνητών, ώστε να προσβάλλεται ευθέως ή εμμέσως η υγεία και η ευημερία των ατόμων. Παραθέτουμε ενδεικτικά: Βιομηχανικά, πυρηνικά και άλλων ειδών ατυχήματα, τη μόλυνση της ατμόσφαιρας, του νερού και του εδάφους, την προβληματική διαχείριση των απορριμμάτων (οικιακών, γεωργικών, χημικών, πυρηνικών), τα ειδικά προβλήματα που παρουσιάζουν ορισμένα προϊόντα όπως ο αμίαντος, οι χλωροφθοράνθρακες, τα παρασιτοκτόνα κ.λπ., καθώς και ορισμένων πρακτικών στον τομέα της γεωργίας (νιτρικά κατάλοιπα στο νερό), της κτηνοτροφίας (ζωική κόπρος, τρελές αγελάδες) ή των μεταφορών (κυκλοφοριακή συμφόρηση, μόλυνση της ατμόσφαιρας, φαινόμενο του θερμοκηπίου).

Οι πρωτογενείς αιτίες της σαφώς αυξανόμενης επίδρασης του ανθρώπου στην οικόσφαιρα είναι απ' τη μια πλευρά η ιλιγγιώδης αύξηση της κατανάλωσης ενέργειας και πρῶ-

Ο Πιερ Σαμουέλ είναι μαθηματικός, ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Paris XI. Υπήρξε ένας από τους προδρόμους και τις ηγετικές μορφές του οικολογικού κινήματος της Γαλλίας. Σήμερα είναι επίτιμος πρόεδρος της εταιρείας *Φίλοι της Γης*. Η Συντακτική Επιτροπή τον ευχαριστεί για το παρόν κείμενο, το οποίο γράφτηκε ειδικά για την *Ουτοπία*.

των υλών κι απ' την άλλη η ταχεία διάδοση προϊόντων και διαδικασιών των οποίων το αποτέλεσμα δεν έχει εκτιμηθεί σωστά. Αυτό έχει καταστεί δυνατό με την πρόοδο της επιστήμης και της τεχνικής, που έχουν προωθήσει παραπέρα την εξερεύνηση πρώτων υλών και πηγών ενέργειας, καθώς και τη χρησιμοποίησή τους, την ανακάλυψη χιλιάδων νέων σωματιδίων και πρόσφατα τη δημιουργία οργανισμών γενετικά τροποποιημένων. Η πορεία της επιστημονικής και τεχνικής προόδου έχει σαφώς διευκολυνθεί από την ιδεολογία της παραγωγικότητας (τον «παραγωγισμό»), η οποία αποτελεί κοινό στοιχείο του καπιταλισμού όσο και του κομμουνισμού.

Ποιες *εναλλακτικές λύσεις* θα μπορούσαν να δοθούν σ' αυτό που θα ονομάζαμε «μια πορεία προς την άβυσσο»;

Μια θα ήταν η *οπισθοδρόμηση*, η σωτηρία μέσω μιας μηχανής που θα ξαναγύριζε πίσω το χρόνο, από το επίπεδο της σημερινής «επικίνδυνης επέκτασης» σε ένα επίπεδο πληθυσμού, κατανάλωσης και περιβαλλοντικής επίδρασης που θα ήταν αβλαβές για τα οικοσυστήματα και τα έμψυχα είδη. Είναι αυτή η άποψη που στις Η.Π.Α. ονομάζεται «βαθιά οικολογία» (*deep ecology*). Χωρίς να προσδιορίζει ακριβώς τα μέσα της επιστροφής, καταγγέλλει με όλους τους τρόπους το αξίωμα κατά το οποίο ο άνθρωπος είναι κυρίαρχος του σύμπαντος.

Στον αντίποδα αυτής της «αρχαϊστικής», βρίσκεται η *μελλοντολογική τάση*, που διατείνεται ότι η γρήγορη ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνικής θα λύσει όλα τα προβλήματα. Η πυρηνική τήξη και το υδρογόνο, καθώς ισχυρίζεται, θα παρέχουν κατάλληλες και απεριόριστες πηγές ενέργειας. Θα βρεθούν εκείνες οι χημικές αντιδράσεις που θα μετασχηματίζουν τα απορρίμματα σε αβλαβείς είτε ακόμα και χρήσιμες ύλες. Οι χειρισμοί της γενετικής θα λύσουν το πρόβλημα της διατροφής δισεκατομμυρίων ανθρώπων. Κι αν ακόμη, λόγω των ανθρωπίνων αδυναμιών, εμφανιστούν εναντιώσεις απέναντι σ' αυτή την πραγματική επιστημονική διαχείριση της οικόσφαιρας, θα υπάρχει η δυνατότητα να κλωνοποιηθούν τα καλύτερα προσαρμοσμένα άτομα και να στερηθούν τα μη-αφομοιώσιμα.

Δεν συμφερίζομαι αυτές τις απόψεις που είναι αντι-ανθρωπιστικές και ταυτόχρονα μη-ρεαλιστικές. Μπορούμε να απαντήσουμε στους αρχαϊστές ότι από τη νεολιθική εποχή, οπότε ανακαλύφθηκε η γεωργία και η εξημέρωση των ζώων, τα πράγματα έχουν φτάσει σ' ένα τέτοιο σημείο, που ο άνθρωπος δεν έχει πια άλλη επιλογή απ' το να εξασφαλίσει μια ορθολογική και συνετή διαχείριση της οικόσφαιρας (αποφεύγοντας την εκδοχή του «απερίσκεπτου δικτάτορα»). Στους μελλοντιστές, θα μπορούσαμε ν' απαντήσουμε ότι η άνευ όρων πίστη τους στην τεχνική εμποδίζει την απαραίτητη διόρθωση πορείας κάθε φορά που παρουσιάζονται απρόβλεπτες συνέπειες (είναι αδύνατον να προβλεφθούν τα πάντα —κάτι που για ορισμένους φέρνει στο μυαλό το θεώρημα του Gödel). Άλλωστε προϊόντα που φαίνονται εξαιρετικά χρήσιμα, όπως ο αμιάντος (για τη θερμική και ακουστική μόνωση) και οι χλωροφθοράνθρακες (για την ψύξη, τα αεροζόλ, τα διαλυτικά), αποκαλύφθηκε ότι είναι επικίνδυνα για τους πνεύμονες και το στρώμα του όζοντος στη στρατόσφαιρα.

Μια *ορθολογική και συνετή διαχείριση* της οικόσφαιρας περιλαμβάνει:

— την ανάπτυξη εκείνων των κοινωνικών και τεχνικών μέσων που θα μπορέσουν να σταματήσουν τη δημογραφική αύξηση

— τη βούληση για ένα γρήγορο πέρας σε τεχνικές που, ενώ θα προσφέρουν ίδια με τις προηγούμενες απόδοση, θα εξοικονομούν ενέργεια και πρώτες ύλες

- αυξημένο βαθμό προστασίας των ευαίσθητων οικοσυστημάτων
- μια καλύτερη διαχείριση των απορριμμάτων, που θα βασιστεί κυρίως στη μείωσή τους και την ανακύκλωση.

Για όλ' αυτά, θα πρέπει να εγκαταλείψουμε τη δοξασία ότι κάθε επιστημονική ή τεχνική εξέλιξη συνιστά πρόοδο, να δεχθούμε ότι η τεχνολογική πρόοδος δεν αποτελεί πανάκεια και τελικά θα πρέπει να επιλέξουμε το είδος της προόδου που θέλουμε.

Αυτή είναι η κατεύθυνση που ακολουθεί η μεγάλη πλειοψηφία στα οικολογικά κόμματα και σωματεία. Έτσι, στο κίνημα των Πρασίνων της Γερμανίας, οι «ρεαλιστές» υπερίσχυσαν των φονταμενταλιστών (fundis). Στη Γαλλία, η «φονταμενταλιστική» τάση του Αντουάν Βεχτέρ έχει απομονωθεί. Οι κριτικές των οικολόγων όλο και περισσότερο συνοδεύονται από ρεαλιστικές προτάσεις (εναλλακτικά σενάρια για την ενέργεια, τον έλεγχο των μέσων συγκοινωνίας, τη διαχείριση των απορριμμάτων, τη γεωργία και την κτηνοτροφία).

Άραγε, αρκεί μια οικολογία ανθρωπιστική και ταυτόχρονα ρεαλιστική και εποικοδομητική για να θεμελιώσει μια γενική πολιτική κατεύθυνση που να καλύπτει επίσης ζητήματα που δεν σχετίζονται άμεσα με το περιβάλλον; Απόπειρες, σε μια τέτοια λογική, έγιναν κατά τη δεκαετία του '70 στη Γαλλία, όταν η πρωτοεμφανιζόμενη οικολογία είχε έντονα κριτική στάση κι ήταν επηρεασμένη από τις ιδέες του Μάη του '68. Εκφράστηκαν από τα προγράμματα του Ρενέ Ντιμόν στις προεδρικές εκλογές του 1974, από τις εκλογικές λίστες των οικολόγων στις δημοτικές του 1977, από τον Μπρις Λαλόντ στις προεδρικές του 1981 και από τους Πράσινους κατά την περίοδο της διαμόρφωσής τους το 1984 (αλλά τότε δεν καταλάμβαναν πια όλο το πεδίο της πολιτικής οικολογίας). Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, η οικολογία αυτοανακηρύσσεται ανεξάρτητη από τα παραδοσιακά κόμματα. Σήμερα, που οι Γερμανοί Πράσινοι συνάπτουν συμμαχίες με τους σοσιαλδημοκράτες του S.P.D., που οι Γάλλοι Πράσινοι υπογράφουν εκλογική συμφωνία με το Σοσιαλιστικό Κόμμα και οι φίλοι του Μπρις Λαλόντ προβάλλονται ως οπαδοί του Σιράκ, τα πράγματα είναι όλο και πιο ασαφή. Θα ήταν λοιπόν χρήσιμο να βλέπαμε με ποια πολιτικά συστήματα είναι συμβατές οι επιδιώξεις των οικολόγων.

1. Θα μπορούσαμε να φανταστούμε το σοβιετικό σύστημα συγκεντρωτικής σχεδιοποίησης να δίνει προτεραιότητα σε ενοϊκές προς το περιβάλλον αποφάσεις και τους διαμορφωτές του Κρατικού Σχεδίου (Gosplan) να είναι εμποτισμένοι από την οικολογική σκέψη; Στην πραγματικότητα, είναι το αντίθετο που συμβαίνει, λόγω της κυριαρχίας του βιομηχανικού πλέγματος πάνω από το Gosplan. Δεν υπάρχει διάκριση εξουσίας ανάμεσα στην παραγωγική μηχανή και το Σχέδιο, κάτι που αποτελεί χαρακτηριστικό των δικτατορικών καθεστώτων. Ας προσθέσουμε σ' αυτό την ιδεολογία του παραγωγισμού (να φτάσουμε και να ξεπεράσουμε τη Δύση με γρήγορα βήματα) και τις επιταγές των στρατιωτικών. Επιπλέον, ακόμα και αν οι υπεύθυνοι του Gosplan ήταν οικολόγοι και είχαν τη δύναμη να αντιμετωπίσουν την ακαμψία της παραγωγικής μηχανής, δεν θα μπορούσαν εκ των προτέρων να προβλέψουν όλες τις συνέπειες κάθε τεχνολογικής ανανέωσης (όπως δείχνουν τα παραδείγματα του αμιάντου και των χλωροφθορανθράκων). Λόγω της απουσίας μηχανισμού ανάδρασης —δηλαδή, πιέσεων για να διορθωθούν οι λανθασμένες αποφάσεις— μια «οικολογική δικτατορία» θα ήταν ανίκανη να προστατεύσει και να διαχειριστεί σωστά το περιβάλλον μας. Εν τέλει, απ' την πλευρά της ανθρωπιστικής οπτικής θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε αν το Gosplan μπορεί να διαχωριστεί από το Γκουλάγκ.

2. Αντιθέτως, οι υποστηρικτές του *υπερ-φιλελευθερισμού* απορρίπτουν όλες τις ρυθμίσεις και τις φορολογικές επιβαρύνσεις που εμπνέονται από την οικολογία. Αρχεί, καθώς ισχυρίζονται, ο νόμος και τα δικαστήρια να εμμένουν στο ζήτημα της ποινικής και οικονομικής ευθύνης όσων μολύνουν απέναντι στα θύματα για τις περιβαλλοντικές ζημιές που προκάλεσαν. Μια τέτοια άποψη δεν λαμβάνει υπόψη τη δυσκολία να συγκεντρωθούν αδιάσειστες αποδείξεις για τους υπεύθυνους μόλυνσης που είναι πλούσιοι και ισχυροί. Αγνοούνται επίσης οι περιπτώσεις, ολόένα και συχνότερες, τα θύματα να βρίσκονται σε απόσταση χώρου ή χρόνου από το εδώ και το τώρα της μόλυνσης. Ο υπερ-φιλελευθερισμός καθίσταται έτσι εντελώς ασύμβατος με την υπεράσπιση του περιβάλλοντος.

3. Βλέπουμε ακόμη να εμφανίζεται στο πλαίσιο του λεπενικού Εθνικού Μετώπου (Front National) αλλά και σε άλλα ανάλογα κινήματα εκτός Γαλλίας ένας *οικολογικός φασισμός*, για τον οποίο κύρια πηγή μόλυνσης είναι οι μετανάστες (που είναι «βρόμικοι, θορυβώδεις και αναισθητοί απέναντι στην οδύνη των προβάτων που σφάζουν») και διάφοροι κοσμοπολίτικοι κύκλοι που «μολύνουν το πνεύμα των ανθρώπων». Εν τέλει, η «εθνική κάθαρση» καλύπτεται με ένα οικολογικό επίχρισμα. Και προς το παρόν αισθανόμαστε ακόμη άβολα για να μπορέσουμε να θυμηθούμε ότι η ναζιστική Γερμανία είχε θεσπίσει αποτελεσματικούς νόμους για την προστασία της φύσης και των ζώων.

4. Πιο συμπαθητική είναι η ιδέα ενός *αντοδιαχειριστικού σοσιαλισμού* που θα έδινε στην οικολογία μια σημαντική θέση. Αυτή η ιδέα, παρά την ασάφειά της, είχε απήχηση στη δεκαετία του '70, αποκαλύφθηκε όμως αναποτελεσματική μπροστά σε προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν συνολικά σε εθνικό, ευρωπαϊκό ή παγκόσμιο επίπεδο. Το πολύ θετικό που έμεινε απ' αυτή την ιδέα είναι οι κινητοποιήσεις πολιτών για να ελέγξουν καλύτερα ή να αμφισβητήσουν τις αποφάσεις των τοπικών αρχών, αυτό, δηλαδή, που θα αποκαλούσαμε «οικολογία τοπικών παρεμβάσεων» (*ecologie de terrain*).

5. Μένει να εξετάσουμε την περίπτωση μιας σοσιαλδημοκρατίας ή χριστιανικής δημοκρατίας που θα ήταν ευαίσθητη στο θέμα της υπεράσπισης του περιβάλλοντος. Στο οικονομικό επίπεδο, αυτό το σύστημα συνδυάζει την αγορά με τις ρυθμιστικές παρεμβάσεις δημοσίων οργανισμών —από τις δημοτικές αρχές μέχρι και τον Ο.Η.Ε.— κυρίως μέσω της φορολόγησης και της επιβολής κανονισμών. Στο πολιτικό επίπεδο, παρουσιάζεται ως ένα δημοκρατικό σύστημα που μπορεί να τείνει προς την επέκταση των κοινωνικών δικαιωμάτων και που αντιτίθεται προς τις τάσεις αυταρχισμού. Τελικά, πρόκειται για ένα σύστημα «ανοιχτό», πιο ευαίσθητο από άλλα όσο αφορά τον εντοπισμό και τη διόρθωση των σφαλμάτων. Από την έλλειψη καλύτερων εναλλακτικών προτάσεων και από τη φυσική μου κλίση, αυτό είναι που έχει την προτίμησή μου.

Αλλά δεν πρέπει να απορρίψουμε το γεγονός ότι καλύπτει ένα πολύ ευρύ φάσμα. Διαπιστώνουμε κατ' αρχήν διαφορές όσο αφορά το ρόλο του κράτους. Συνυπάρχουν υποστηρικτές και αντίπαλοι του ενιαίου νομίσματος, οπαδοί του προστατευτισμού (σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο) και αυτοί που είναι υπέρ μιας ελεγχόμενης παγκοσμιοποίησης. Κι αυτά, δίχως να ξεχνάμε τις διαφωνίες σχετικά με το χρόνο εργασίας, την ηλικία συνταξιοδότησης, τη μετανάστευση κ.λπ.

Με λίγα λόγια, θα λέγαμε ότι υπάρχει ακόμα και μέσα στους Γάλλους οικολόγους ένα πλατύ φάσμα ανάμεσα στον Ντομνίκ Βουανέ και τον Μπρις Λαλόντ.

Εν πάση περιπτώσει, οι οικολόγοι που εντάσσονται (ή απλώς αποδέχονται) ένα τέτοιο σύστημα συμφωνούν πέραν των συγκεκριμένων διεκδικήσεων σε σχέση με το περιβάλλον και σε μια τριμερή επιδίωξη, που αφορά:

1. Μια ικανότητα αντίστασης στις ομάδες πίεσης, ιδιωτικές και δημόσιες, καθώς ένας σημαντικός αριθμός των τεχνικών τους «επιτυχιών» αποδείχτηκαν επιζήμιες για το περιβάλλον είτε για τη δημόσια οικονομία. Για παράδειγμα, το Κογκρέσι, τα προωθημένα πυρηνικά προγράμματα, η παρατεινόμενη χρήση του αμιάντου παρά τους αποδεδειγμένους κινδύνους. Κι αύριο ίσως το μεγάλο Κανάλι Ρήνου και Ροδανού και ο αλόγιστος πολλαπλασιασμός των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών και της κλωνοποίησης.

2. Διαδικασίες συζήτησης και αποτίμησης των διάφορων τεχνικών στις οποίες θα συμμετέχουν και θα αντιπαραβάλλονται επιστήμονες από διάφορες ειδικότητες.

3. Τέλος, έναν εκδημοκρατισμό όσο αφορά τις τεχνικές επιλογές, που δεν μπορούν να αφεθούν στα χέρια μόνο των τεχνοκρατών.

Μετάφραση από τα γαλλικά: Γ. Οικονόμου - Σ. Τσούρη

1985. Άνθρωπος του Muybridge CLX.